

OD ISTOG PISCA

ZAMALEK
ESTORIL

ODAKLE SAM BILA, VIŠE NISAM

Roman o mom Lisabonu

DEJAN TIAGO-STANKOVIĆ

■ Laguna ■

Copyright © Dejan Tiago-Stanković, 2022
All rights reserved

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

ISBN:

Poglavlja

Gde ima, tu se i prelijeva (Um dia na vida do rei-merceeiro),
Prozori Alfame (*Janelas de Alfama*),
Tihi ljudi (*Gente silenciosa*),
Na dnu bunara su federi (*No fundo do poço há molas*) i
Lepa vam je frizura (*Tem um casaco tado giro*)

izvorno su napisana na portugalskom, a na naš jezik ih je
preveo autor

Korišćeni citati:

A. P. Čehov: *Tuga*

Flory Jagoda: *¿Dónde está la llave que estaba en el cajón?*

Crnjanski *Embahade*

*Svojoj učiteljici pripovedanja, velemajstorici izmišljancije
i konfabulacije, mojoj staramajci Politimi*

Velikanima književnosti koje sam prevodio

Sadržaj

Predgovor.	9
Gde ima, tu se i preлива	11
Bajka o majstor albrehtovom nosorogu	27
Prozori alfame	37
Tihi ljudi	47
Jedno pivo napola	54
Slučaj dobrodušne eulaliје	65
Dok preko neba prolaze oblaci	91
Zdravo, marijo, milosti puna	97
Lepa vam je frizura	107
A u priči moskovski suton	113
I šta je mama mislila i šta je osećala	123
Ma nije blam, šta ti je	129
Nebo nad našom ulicom	134
Tatina beba	148
Na dnu bunara su federi.	152

Gde prođe Ljubov, tu s poda možeš da jedeš	196
Moja porodična prijateljica	201
Žvaka od breskve.	204
Ljudska larva	208
Svet je lep jer je šaren (epizoda sitkoma)	211
Kako sam postao prevodilac	230
Što na lepotu, što na pamet, što na solidarnost	239
Kako sam postao pisac.	257
Skoro devet kilometara i preko sto stepenika dalje... . .	266
<i>Convivium regium</i> (barokna predstava)	271
Za sreću je potrebno tako malo.	287
Koska za supu	301
38.5° C.	304
Rumene se krovovi lisabonski	309
Odakle sam bila, više nisam.	315
O piscu	327

Predgovor

Dragi moji čitaoci,

kad sam pre više od decenije objavio svoj književni prvenac *Odakle sam bila više nisam i druge lisabonske priče*, ni sanjao nisam da mi ta knjiga neće davati mira i da ću joj se godinama nebrojeno puta vratiti da ponešto dopričam, pojasnim, izbacim ili dopišem, da joj izbrusim poglavlja dok ne legnu bolje u slagalicu, i tako sve dok, malo pomalo, rukopis nije poprimio obličje romana koji vam ovde predstavljam, možda u njegovoj konačnoj verziji, a možda čak i ne, sve zavisi od toga kako će se na nebu poredati zvezde suđaje koje su, imali smo prilike uveriti se, poprilično kapriciozne.

Uz zahvalnost što ovo čitate
Vaš Dejan

Beograd, 2022

gde ima, tu se i preliva

(poglavlje za Bedeker)

U visokoj kuli na obali reke, u jednoj prostranoj dvorani što gleda na tri strane, za prevelikim, preteškim stolom, sedi čovek, kažu hronike: *više sitan no krupan, tamnosmeđe brade, omanjeg nosa, mesnatih i rumenih usana na povelikim ustima*. Gospodin se zove Don Manuel i po zanimanju je (citiram): *Božjom Milošću Kralj Portugala i Algarva, s Ove i One Strane Mora, u Africi, Gospodar Gvineje, Trgovine, Osvajanja i Moreplovstva po Etiopiji, Arabiji, Persiji i Indiji itd*, a skraćeno, kralj Portugala.

Don Manuel se danas predao vrednom radu, i nadvijen je nad knjigama, bez prestanka, još od jutarnjeg bogoslužjenja pa mu pred očima poigravaju slova i brojke, i već mu pomalo lutaju misli dok pregleda beskonačne spiskove gde svaka stavka liči na prethodnu, jednako kao i na sledeću, a svaka opisuje tovar različit po količini, kakvoći i vrednosti. Koliko god da je zametno i dosadno pregledati knjige, reč je o pitanjima po kojima se ni u koga ne može imati potpuno poverenje, a svakom čoveku, pa i onom najbogatijem, valja znati šta ima, koliko zarađuje i koliko troši, makar približno. Zato i najimućnijem od svih kraljeva nema druge no da se periodično, kao danas, preda osami i državnim poslovima.

Don Manuel je pratnju ostavio pred vratima, a ovde, unutra, samo jedan mali orkestar sakriven iza teške zavesе, tihom, skoro nečujnom svirkom pokušava da mu olakša posao i, u meri u kojoj je to moguće, ulepša radni dan dok iščitava preduge, ubitačno dosadne spiskove prekomorske robe: karanfilić, cimet, biber crni i gvinejski, đumbir, šafran, muskatni oraščić, pa zlato, tapiserije, drago kamenje, pa egzotične zveri i ptice, njihova krzna, kože i perje, slonovača, roblje, persijski tepisi, raznobojni pigmenti, lapis lazuli, a od njega se pravi boja za crkvene slike, i tako je skupa da se po površini i plavetnilu neba ceni slika Bogojavljenja, zatim brokat i fine čipke, svila i kadifa, i tako dalje, i tako dalje, i tako dalje, nema šta nema. Najviše je tu, ipak, začina, ta mu roba najbolje ide. Tad ni kralj nije imao frižidere i hladnjače kao mi pa da jedu friško meso, nezačinjeno, doduše, Don Manuel je imao ledaru, ali su je koristili za đelato, napisala je njegova ćerka u Kuvaru koji je sastavila kad se udala u Napulju. Istina je da su začini hit, otkad su istočnjačke specije stigle u Evropu i natrulo meso može da se jede, nije gadno, čak bude i mekše. Otuda tolika pomama, a kad je velika potražnja, veliki je i posao.

Takav je posao da zamara iako je kraljeva kontrola prilično odoka, ne upušta se on preterano jer nema velikih razloga za brigu, niti ih može biti. Nije to od juče, životno iskustvo i prost račun su ga naučili da će mu koliko god da troši, uvek još više stići s mora, a nema naznaka da će se šta promeniti.

Danas zbraja lađe u luci, na putu i one što se na njega tek spremaju, oduzima potonule, nestale i opljačkane, i na kraju će znati koliko mu se čega slilo u riznice i magaze i koliko čega da očekuje. U pitanju su zaokružene brojke, veoma, veoma krupne. Kruna je, na primer, lane samo od začina zaradila više od milion zlatnih kruzada, a ova će godina, ako Bog da, biti još beričetnija od prethodne, kao i svaka godina otkad se on popeo na presto.

Nije svaki vladar toliko bogat, ni približno. Mnogim suverenima, čak i većih i moćnijih zemalja nego što je Portugal,

kase su hronično prazne. Nema ni svaki kralj ovakvu palatu da u njoj stanuje. Don Manuel je ovu, zvanu Dvor na Obali, sagradio u skladu sa sopstvenom vizijom sebe, a kako je imao dosta da uloži, građevina je ispala čarobna, malo ih je takvih na svetu, ako uopšte i ima neka da se s njom meri.

Naš kralj nije uobičajen slučaj, ima i mnogo siromašnijih kraljeva, ima ih čak koji uopšte i nemaju kuću koja bi se mogla zvati palatom, koji nemaju ni flotu, ni vojnu silu, ni ugled, ni političku moć. On ima sve to. Postojali su čak i kraljevi bez zemlje, ali nema nijednog da je prošao bez nadimka. Dobro je da je tako. Nadimci su pre svega korisni, po njima razlikujemo jednog monarha od drugog, pretka od potomka, po nadimku znamo i kakav je ko vladar bio, u nadimku bude sažeto ono najbitnije po čemu ga narod pamti, njegove vrline i dostignuća. Tako je, svaki prema svojim zaslugama, jedan ispaо *Osnivač*, drugi *Zakonodavac*, treći *Oslobodilac*, *Ujedinitelj* ili *Grozni*, što su slučajevi u kojima je odmah jasno da je reč o uspešnom čoveku. S druge strane, ima kraljeva, i nije ih malo takvih, koji zahvaljujući okolnostima i sposobnostima nisu ostavili razloga da ih se sećamo osim fizičkih osobina i drugih trivijalnosti. Njih pamtimо kao *Lepi*, *Debeli*, *Žvalavi*, *Ludi* ili *Pobožni*.

Ako je po zaslugama i delima vrednim pamćenja, Don Manuel već sigurno ispunjava sve uslove da dobije nadimak dostojan svoje ličnosti. On evo već dvadeset godina nosi titulu Božjom Milošću Kralj Portugala i Algarva, s Ove i One Strane Mora, u Africi, Gospodar Gvineje, Trgovine, Osvajanja i Moreplovstva po Etiopiji, Arabiji, Persiji i Indiji itd. ali nadimak kakav bi, na primer, bio Gospodar Okeana ili Bogati, nikako da mu se zalepi. Nazivaju ga Don Manuel, Srećni, koji njemu zvuči kao potcenjivanje, čak pomalo i kao zlokobno predskazanje: Iskoristi Srećko tu sreću dok je imaš, pošto posle, kad je zanemaš, nećeš znati kako ćeš.

Ljudi kažu da je život, baš u pogledu sreće, nekome majka, a nekome maćeha, što ukoliko se posmatraju samo Don

Manuel i njegov prethodnik na prestolu i bratućed po krvi, Don Žoao II deluje sasvim istinito. Pokojni kralj Don Žoao, koga će pokolenja zapamtiti pod nadimkom Savršeni Vladar, bio je državnik vanrednih sposobnosti i zasluga, dalekovid strateg koji je pre svih shvatio da pare leže u trgovini, koji je da bi njegova vizija postala stvarnost uložio i ogroman trud mudrost i lukavstvo, ali ni on ne bi toliko postigao da mu Fortuna dugo vremena nije išla naruku.

Nije Don Žoao sam došao na ideju da, kako kaže pesnik, Svetu otkrije Svet. I njegovi preci, portugalski kraljevi, bili su okrenuti Okeanu, već od početka veka ulagali su u brodogradnju i navigaciju, razvili su okretne brodove, karavele s trouglastim arapskim jedrima, koje su mogle da plove i nasuprot vetru, portugalska škola navigacije proizvela je kapetane vešte plovidbi, diplomatiji i pregovaranju, i mornare spremne da plove niz afričku obalu uprkos uvreženim strahovima od mitskih bića.

Tako je, kad je 1477. stupio na presto, Don Žoao nasledio je flotu koja Portugal u to vreme čini najvećom svetskom pomorskom silom, koju je on dodatno unapredio da bi nastavio politiku svojih prethodnika, kojima cilj nije bio osvajanje novih teritorija već istraživanje radi otvaranja novih trgovačkih pomorskih ruta.

Don Žoao je u nasledstvo uz krunu dobio malenu talasokratiju, Azorska ostrva i Maderu, čiju je kolonizaciju sproveo, uz nju sporazum sa Špancima s garantovanim monopolom plovidbe južno od Kanara, istraženu obalu Afrike skoro do ekvatora, gde je fortifikovao niz ispostava tako što su njegove lađe umesto balasta sa sobom tamo nosile oklesane i numerisane komade kamena od koga su uz sigurne luke podizali utvrđenja preko kojih bi nabavljali zlato i robu za preprodaju Evropljanima u Lisabonu: slonovaču, ljute papričice i crne robe.

Portugalska kruna je zarađeno zlato mudro ulagala u razvoj brodogradnje i kartografije, Don Žoao je okupio glasovite

znanstvenike, matematičare, kartografe i astronome koji, između ostalog, ne samo da su znali da je zemlja okrugla nego su skoro po tačno znali i kolika je, što će se ispostaviti važnim kad sa Špancima bude delio svet.

Dalekovidi Don Žoao prvi je shvatio da veliki biznis nije Afrika nego Azija, jer najtraženija je fina roba s Dalekog istoka, začini, svila, zanatski proizvodi. Oni su oduvek bili basnoslovno skupi, a poskupeli su dodatno otkako je Konstantinopolj pao u ruke Turcima i prekinule su se evroazijske trgovačke rute, kad je luksuzne orijentalne robe u Evropi najednom zamanjalo, a onoliko za koliko je Venecija uspevala da se snađe preko Aleksandrije prodavalo se za veliki novac.

Portugalske ekspedicije su, tajno kao uvek, išle i na zapad i tamo otkrile ostrva s one strane okeana, njegovi pomorci su u nekoliko navrata nabasali na nepoznato kopno, prošunjali se, pronjuškali, i izvestili svog kralja da su nepoznate zemlje slabo naseljene, da u njima nema robe kojom bi se trgovalo, da su urođenici nejakim u odnosu na Afrikance, ne mogu mnogo da potegnu i bolešljivi su pa ni za roblje nisu. Znao je Don Žoao da tu nema vajde, osim ako se zemlja kolonizuje, a on bi se bavio trgovinom, nije mu bilo do teškog rada nego do brzog obrta para. Osim toga, znao je da južno od tih ostrva, oko polutara, leži veliki kontinent, koji takođe nije Eldorado za trgovački posao, ali je makar zelen i prostran. Te informacije koje je portugalski kralj strogo čuvao za sebe takođe su se pokazale korisnim kad mu je Kolumbo ponudio da zajedno otkrivaju Zapadni put za Indiju.

To je sve znao, ali ga nije zanimalo, zanimalo ga je pomorski put u Indiju oko Afrike. Žoao možda nije ni jedini ni prvi došao na ideju da se, mada nesagledivo velika, Afrika može oploviti čime bi se otvorila nova pomorska ruta ka Indiji, ali je on prvi poslao ekspediciju pod komandom Bartolomea Dijasa na jug da potraži prolaz iz Atlantskog u Indijski okean.

U međuvremenu, među Mavare je poslao jednog svog momka od poverenja, po imenu Don Pero de Kovilja, koji je

znao arapski jezik i načine da se infiltrira u nepoznat arapski svet, da se uputi kopnom na istok, da prati put začina ka njihovom izvoru, da osmatra, pamti i javi mu šta usput primeti.

Ni godinu dana nije prošlo a kapetan Don Bartolomeo se vratio s veću da je zaobišao južni vrh Afrike i plovio po Indijskom okeanu.

Duže je trebalo da stigne izveštaj od Don Pera. On je portugalskom kralju javio da se domogao Aleksandrije odakle se predstavljajući se kao Mavarin, izbeglica iz Granade, uputio preko pustinje s karavanom kamila do Crvenog mora, pa splavom po Indijskom okeanu koji je topao i miran kao supa, sve do Kalikuta i Goe u Indiji gde je video pijace krcate robom koju kupuju i odnose mavarski trgovci. Iz Indije nije pošao natrag u Evropu već je s Mavarima koje je upoznao nastavio okeanom, od luke do luke, niz istočnu afričku obalu, obišao mavarske trgovačke ispostave, i uverio se da je trgovačka aktivnost arapskih trgovaca razgranata i živa. On je do vrha Afrike došao s druge strane i potvrdio da između dva okeana postoji prolaz.

Znači, trebalo je poslati lađe u Indiju pa da krene posao.

Jedinog potencijalnog rivala u tom trenutku, Španije, rešio se srećnom okolnošću. Kad mu je Don Kristifor Kolumbo, jedan od mnogih Đenoveza naseljenih u Portugalu, došao sa idejom istraživanja zapadnog puta za Indiju, njegovi naučnici su utvrdili da se ko god da je Kolumbu pravio račun preračunao i da je Zemlja mnogo veća nego što je on pretpostavio, da je Azija mnogo dalje i da nam se na zapadnom putu do nje isprečio i nepoznati kontinent. Don Žoao je Kolumbovu ponudu odbio kao avanturističku, ali mu samozatajan, kakav je bio, ništa nije rekao o svojim saznanjima, i ovaj je, kao da mu namerno ide naruku, otišao Špancima, uspeo da ih zagreje za ideju zapadnog puta i proda im svoje usluge. Time ih je zamajao, odvuкао im pažnju od pomorskog puta na Orijent, time ih je naveo da sami zatraže da se Zemlja podeli na dve ekskluzivne zone plovodbe i sfere uticaja, portugalsku i špansku, kojom prilikom su planetu

iz neznanja podelili tako da Portugalu pripadne bolji deo, dakle Brazil i cela Afrika i Azija do Molučkih ostrva.

Taj dogovor postignut papinom medijacijom zaštitio je portugalsku ekskluzivnost plovodbe uz Afriku, a štitili su je vojna nadmoć portugalske armade na moru i strah moreplovaca od Adamastora i od okeana koji na jugu ključa. Evo, prošle su više od dve decenije od prvog Kolumbovog putovanja, Kolumbo je u međuvremenu umro, a stanje na svetskim morima je skoro pa nepromenjeno – Španci još pokušavaju da izvuku neku vajdu od Kolumbovih otkrića, doduše malo su promenili taktiku, kad ne mogu da trguju s novim zemljama, oni ih pljačkaju, porobljavaju i naseljavaju koloniste u Americi da teškim radom proizvode šećer, ali im trud još ne donosi značajnog ploda.

Don Žoao je zatim isplanirao prvo putovanje morem iz Evrope za Indiju, izabrao kapetana od poverenja Vaska da Gamu, izgradio flotilu i da se tako nastavilo, njega bi prozvali Srećni, ali sreća mu je okrenula leđa kada mu je sin jedinac pao s konja i slomio vrat, a potom ni on sam nije poživio dovoljno ni da vidi plodove svog rada, a kamoli da u njima uživa. Umro je iznenada 1495. sa svega 40 godina, prepustivši tako, prerano, neočekivano i preko prirodnog reda svom rođaku Don Manuelu I sve svoje, pa i sreću i priliku da dobije nadimak.

Ali kakva je korist od toga kada ga sreća nije htela? Svi snovi su izgubili smisao kada mu je sin jedinac pao s konja i slomio vrat. Ni on sam nije poživio dovoljno ni da vidi plodove svoga rada, a kamoli da u njima uživa. Sve što je stvorio, stvorio je za drugog. Umro je mlad, sa svega 40 godina. Neočekivano i preko prirodnog reda sve svoje ostavio je rođaku koji će zato biti prozvan *Don Manuel I, Srećni*.

Ispalo je da je sve što je stvorio, stvorio za Manuela. Već u prvim godinama Manuelove vladavine Vasko da Gama ne samo da otkriva Indiju nego se s puta vraća natovaren svakojačkim blagom i donosi zaradu kakva se pravi samo kad se mnogo

reskira pa se mnogo profitira ili kad se, kao u ovom slučaju, ima monopol na traženu luksuznu robu.

Srećni Don Manuel nije imao prilike da pokaže da li je po sposobnostima nalik svom prethodniku jer je na presto došao zahvaljujući spletu za njega povoljnih okolnosti (uključujući nasilnu smrt starijeg brata) nasledivši od zlosrećnog rođaka što u snu nije sanjao. A u ovom slučaju *što u snu nije sanjao* znači sve što čovek može da poželi: i krunu, i vlast, i zemlje, i gradove, i titule, i flotu, i brodogradilišta, i obučene moreplovce, i istražene pomorske rute, i razgranatu mrežu strateški raspoređenih trgovačkih ispostava i korisnih kontakata, dakle, dobro osmišljen i inovativan započet posao i nedvosmislene smernice da po njima razradi najunosniju trgovinu svih vremena od koje će se već krcate riznice same puniti. Tako i bi.

Don Manuel koji je odrastao po manastirima i samim tim bio poprilično nepripremljen za život, ta je uputstva je sproveo u delo ziheraški, onako kako se ispunjava zavet. Nije bilo potrebe da on tu nešto novo izmisli, pustio je da montirana mašina radi, a on je ubirao plodove. Biznis mu se razvio i razgranao, pa sada samo njegovi i ničiji više brodovi plove i trguju između Evrope, željne raskoši, i Orijenta, do čijih bogatih tržnica samo on zna morski put gde kupuje jeftino ono što posle u Evropi proda preskupo i sada Don Manuel samo fakturiše i kase su mu punije nego ikad ičije. Mavari takve ljude zovu nafakali, jer prirodno privlače nafaku, blagostanje, jer im je tako pisano.

I to nije čitava njegova sreća: evo, već četrdeset i šest godina života i dve decenije vladavine nebo je Don Manuelu uslišilo svaku molitvu i neštedimice ga daruje svime što se može zvati dobrom srećom: zdravljem, ljubavlju, porodom i uspehom u svakom poduhvatu koga bi se dohvatio.

Manuel je istina blagorodan i zahvalan pojedinac, i očigledno je da mu je svejedno kad mu laskaju govoreći mu da na svetu nema krune koji se s njim može meriti po bogatstvu, ali da se

i te kako proveseli kad odluči da na svom slonu projaše kroz varoš pa se narod naniže uz put da mu maše i klikće *Viva el Rei!* Najbolje bude kad ih kraljev slon isprska vodom iz surle, klikću i vrište svi, i narod i kralj, kao deca.

Razumljivo je zašto drugi vladari pokušavaju da Don Manuelov uspeh pripišu pukoj sreći. Većina monarha, njegovih savremenika, čitav život proveo u kavzi sa susedima i daveći se u dugovima. Takozvani prijatelji ga upozoravaju: *Sreća ne daje, ona pozajmljuje!* a svi se potajno nadaju da će i njemu, kad-tad, krenuti nizbrdo. Podsmevaju mu se. Kažu: *Taj ima više sreće nego pameti.* Nazivaju ga novim bogatašem. Na primer, Fransoa I, Gospodar Francuske, koga jedni nazivaju *Ocem nacije* ili *Renesansnim kraljem* a drugi *Nosonjom*, posprdno ga je nazvao *Kraljem bakalinom*. Ali Don Manuel ne mari. Šta ga, zapravo, briga?

Da li je ovo od napora ili je od gladi?

To je mislio Don Manuel prolećnog radnog jutra leta Gospodnjeg 1515, pošto je osetio iznenađen bol unutar glave, dole u dnu očnih duplji. Isprva je mislio da će proći sam od sebe, ali neprijatan osećaj se pojačavao. Nema mu druge nego da predahne.

Ustaje. Proteže se, trlja krsta, pritiska slepoočnice. Još nije završio s poslom, pa ne zove sluge već sam kreće do prozora da na trenutak uhvati vazduh, da mu se razbistri glava pre nego što nastavi, otvara okna pa naslonjen obema rukama na parapet udiše punim plućima.

Bogat je onaj ko je zadovoljan onim što ima. Naš kralj voli i uživa u svemu što je njegovo, čak i u mirisu svoje prestonice. A to je jedinstven miris. *Lisabon miriše na bogatstvo. Takav su miris imali Mleci, ne tako davno, u doba kada su se tamo kupovale špecije i gomilalo zlato*, tačno tako je pisalo u prešretnutom pismu dubrovačkog kapetana i uhode Velike porte poslatom za Istanbul.

Gde ima, tu se i presipa, a na mestu gde se vrti mnogo para, uvek ostane dovoljno da i prosjak živi bolje nego u drugim varošima. Dobro je rekao dubrovački špijun: Miriše na bogatstvo, a miris na bogatstvo je miris na višak, na raskoš, na mnoštvo, na ljude.

Odozdo, sa trga, iz aščinica za mornare i sirotinju sklepanih od natrulih dasaka i pocepanih jedara, diže se dim ćumura i lepljiv smrad frigane ribe i zagorelog ulja. Iz prizemlja palate, iz kraljevskih konjušnica, vonja balega. Još gore zaudara iz menažerije u zadnjem dvorištu, prema brodogradilištu, gde kralj drži divlje, najsmrdljivije životinje. Iz pravca reke dopire zadah velike luke, prljave vode, ribljih iznutrica, truleži. Opet, koliko god sve to da gadno bazdilo, ništa se ne može uporediti sa smradom ljudske prljavštine što dopire iz varoši. Taj se gad ne dâ opisati niti bi se dao izdržati da nije vetra i da s druge strane, iz Kaza da Indija magacina prekomorske robe smeštenih u bočnom krilu zgrade, ne dopiru reski mirisi začina koji raskužuju vazduh. On je gospodar svega toga.

Kraljica Izabela Kastiljska o Manuelu, svom bliskom rođaku, govori: Portugalski kralj je srećnik, on ne zna koliko ima, niti ga zanima. Rođaka Izabela njemu zavidi, a on ima sreće da ne zavidi nikome, niti ima na čemu. Njegova je maksima: Ko nije zadovoljan s malo, nije ni s mnogo.

Znači, imamo kralja koji s visokog prozora posmatra središnju luku svog kraljevstva. Imamo, na reci, podalje od obale, desetine jedrenjaka pristiglih s dalekog puta ili se na njega spremaju koji čekaju na sidru, bude dana kad ih je i po pedeset. U pristaništu se utovara i istovara desetak lađa, sa obale do paluba, po klizavim daskama, pocrnelim od vlage, robovi na znojnim leđima prte košare i bale.

S drugog prozora, onog koji gleda na trg, među uzavrelim narodom kralju je za oko zapao jedan dopadljiv prizor: crkinje s česme nose vodu na lađe. Kreću se u grupama, jedna za

drugom, pravih leđa, nose krčage na glavama. S vremena na vreme, s mokre gline posuda otkači se poneka kap i padne u blato kraj bosih stopala. Gaze pažljivo, preskaču potočiće prljavštine, izbegavaju da stanu u smrdljivu kaljugu. Hod im je kao nekakav afrikanski ples, ritmičan i lelujav, satkan od sitnih skokova, izvijaju se vitka tela balansirajući teret navrh glave, ljuljaju se kukovi i njišu suknje.

Gužva je najveća nasred pjace, oko česme se okupilo naroda svih rasa, svih vera i svih govora Lisabonci i došljaci, mornari, trgovci s koca i konopca, plemići, fukara, sluge, ljudi u odorama iz udaljenih krajeva. Kroz gužvu se kreću pešaci i provlače konjanici, probijaju se kočije i nosiljke. Tu prodavci svega i svačega hvale svoju robu, tu se dovikuje, tu se cenka i razgovara na svim jezicima. Tu se toči vino iz buradi, tu se peva, tu se svađa. Tu se svaki čas neko razgalami ili izbije tuča. Tamo neko zapišava zid, s druge strane neko spava mrtav pijan na golom kamenu.

Tu će svakoj ženi dobacivati skaradne reči ili će je neko u prolazu uštinuti, stoga žena, osim robinja i onih što prodaju ljubav, slabo i da ima. Tu negde, pritajeno, svoj posao rade lopovi i secikese, a gde ima njih, tu ima i žandara i vojske da paze na ljude i njihova imanja, i popova i monaha da brinu o dušama. Na ovom se mestu okreće golem novac pa uvek nešto pretekne i za svakoga se ponešto nađe. Gde ima, tu se i preliva.

Sve to Don Manuel Srećni kibicuje svog prozora i prirodno da mu je milo. Najednom, sa strane reke, iza ugla palate, na trg izbija nevelika naoružana povorka. Na čelu jašu konjanici: alaču i psuju, vitlaju bičevima, zamahuju baštonima, otvaraju put kroz masu da prođu tamne kočije zastrtih prozora i pratnja što tabana uz njih, sa obe strane. Zaustavljaju se tek pred glavnom kapijom kraljevske carinarnice. Konji su se uzvrteli, igraju u mestu. Pešaci se postrojavaju u dva špalira ukrštenih kopalja. Otvaraju se vrata kočija i iz njih izlaze stranci. Trgovci

su, odeveni su u crno, jednostavno ruho. Plavokosi su, bleđo-puti, krupni, biće da su Flamanci ili nešto slično.

Ovakvi prizori, stranci što donose zlato, svakodnevni su, uobičajeni, ali kralja uvek iznova obrađuju. Prija mu da zna da nema na svetu luke u kojoj pristane toliko lađa, niti grada kuda prođe toliko trgovaca i gde se sklopi toliko poslova. Prija mu da gleda šumu katarki nad vodom. Karavele s velikim crvenim krstovima na trouglastim jedrima su njegove, na njima se doprema roba kupljena budzašto po pazarima Dalekog istoka, da bi ovde bila prodana strancima po basnoslovnim cenama. Funta cimeta ide za funtu zlata, a karanfilić, koji je em začim, em lek protiv zubobolje, naplaćuju još skuplje. Ostale lađe, doplovile iz luka sa severnih mora i Sredozemlja i ko zna otkuda sve još, robu kupljenu u Lisabonu odvešće u svoje krajeve i tamo je još skuplje preprodati.

Međutim, dole, pred kapijom kraljevih magaza u Kaza da Indija odvija se nešto čudno. Dveri se otvaraju tek toliko da izađu jedan vojnik kraljeve garde i s njim jedan činovnik. Posle kraćeg razgovora trgovci se okreću i vraćaju u kočije. Vojnik i čata se povlače odakle su došli i za njima se zatvaraju vrata. Da li kralja zamorene oči varaju ili to mušterije zaista odlaze neobavljenog posla?

Vrata grunuše iznenada, kao da ih je otvorila promaja, a sluge i dvorjani zatečeni u razgovoru i lenčarenju poskakaše na noge pa ne znajući kuda su krenuli pojuriše za Gospodarom. On samo grabi, ne osvrće se, ne govori gde će, samo juri niza stepenice, nikoga ne sačekuje, a svita za njim, on kao da beži, oni kao da ga gone, hodnik odjekuje koracima. Kaza da Indija vezana je za palatu, mogli bi tamo da stignu i ne izlazeći iz zgrade, ali kralj je krenuo prečicom, preko Trga. Straža je već na konjima pa prva izlazi napolje i otvara put. Radoznali narod se osvrće da vidi ko to tako hita. Istežu šije, misle: *Mora da je neki velikaš ili biskup*. Nikome ne pada na pamet da bi

krunisana glava kretala od kuće s tako skromnom pratnjom, da kralj, umesto na konju ili na slonu, ide pešice.

Kraljevska brojačnica je prostrana dvorana, nalik trobrodnoj bazilici, s kraja na kraj ispunjena redovima tezgi od hrastovine, drugog nameštaja i nema. Prozori, uski da niko ne bi mogao kroz njih ući, postavljeni su visoko, skoro pod tavanicom. Kroz njih prodire dnevno svetlo, odbija se o okrečene zidove i svodove i ispunjava prostor svetlošću boje surutke, onom mekom, što ne pravi senke. Na teškim drvenim pločama stolova, nalik kasapskim, po ceo dan se broje zlatnici. Za svakim stolom sede po tri činovnika povijenih glava: jedan broji, drugi meri, treći proverava i beleži. Između redova, po kamenom podu uglačanom od koraka, momci prinose i odnose svitke, činovnici hodaju od stola do stola, gledaju kako napreduje posao, pomažu gde treba. Stražari klize ne skidajući pogleda s prstiju brojača. Katkad prođu po dvojica amala, pronesu kovčeg s dukatima teži nego olovo.

Napred, za svojim stolom, licem okrenut ka ostalima, sedi stariji čovek mesnatog lica odeven u crno. Guši ga kragna. Muči ga glad. Šta li će biti za ručak? Golubovi u medu ili morska riba? Da mu je kuvano jaje ili narandža, ali nema šta da prezalogaji jer su i njemu, i svima ostalima, na haljinama zašiveni džepovi. Ovde se ništa ne unosi niti se odavde šta može izneti, takvo je pravilo i važi za svakoga. Nema izuzetaka, jer je poznato da iskušenje nikoga ne šteti i da nema toga ko se ne može polakomiti. Ne kaže se uzalud da prilika čini lopova. Strpiće se još malo. Vreme ručku samo što nije. A možda će biti pečena kokoška s cimetom?

Sve ovo su samo misli. Tiho je. Misli se ne čuju, a buka gradske vreve sa one strane debelog zida dovde ne dopire. Ovde svako gleda svoja posla i svaki je pokret sveden, usporen i spokojan. Od izlaska do zalaska sunca dvorana tiho bruji od zveckanja zlata i brojanja, kao molitva ispod glasa. Niko i ne pomišlja da bi bilo ko ili bilo šta moglo da naruši taj spokoj.

Topot žurnih nogu približio se hodnikom prevelikom brzinom da bi stražari imali vremena da se snađu. Vrata su se otvorila naglo. Kroz njih su u sobu usrljala dva naoružana momka i odmah se udrvenela, po jedan sa svake strane ulaza, da bi između njih ušao i uštogljeni dvorjanin u zlatovezenom odelu, sve kao na filmu.

Njegovo veličanstvo, kralj Don Manuel, Božjom Milošću Kralj Portugala i Algarva, sa Ove i One Strane Mora, u Africi, Gospodar Gvineje, Trgovine, Osvajanja i Moreplovstva po Etiopiji, Arabiji, Persiji i Indiji itd. najavljuje uz naklon, sve tako, sa *itd.*, takav je tada bio red.

Već na Njegovo veličanstvo brojači zlata ispustiše šta je ko imao u rukama, poskakaše na noge i stadoše mirno, povijeh njih vratova, u znak poštovanja i odanosti retkom gostu. Pred njima, uokviren u otvorena vrata stajao je kralj raskoračenih nogu, isprasio se kao da je stupio na pozornicu i svaki čas treba da izdeklamuje prolog kakvoj predstavi. Glavni rizničar mu je već pritrčao i kleknuo pred njim, baš kao što sluga kleče pred kraljevima u filmovima. Jadni čovek prebledeo je od zebnje ne može biti dobar znak kad vam kralj, gazda i Gospodar, ne najavljen i zajapuren, bane na posao, i to još pred sam ručak.

Na usluzi, Vaše veličanstvo.

Kralj nije odgovorio smesta, prvo je morao da se malo izbori za dah, pa se obratio svima:

Dobar dan, dobri ljudi. Kako ide?

Odgovori mu tih i nerazumljiv žamor, ali nije zvučalo kao da se žale.

Fino, fino, reče kralj, pa diskretnim pokretom pozva šefa rizničara u stranu i šapatom mu, bez uvijanja, objasni šta mu tišti dušu.

Vi znate kako sam ja osetljiv na strance, oni su naše mušterije, od njih hleba jedemo

Mučeni Novi hrišćanin je pomislio da će opet da nadrlja kao stranac, što nije bio, bio je portugalski Jevrejin, pokršten, već

pre petnaest godina je počeo da ide na misu, ali se plašio, u međuvremenu, pre deset godina, u Lisabonu se dogodio pogrom, takve kao što je on su lovili po gradu i bacali na lomaču. Drugog greha nije imao, da se plaši kazne. Kralj mu je izneo svoje brige:

Malopre, sa svoje ponistre, ugledah grupu stranaca kako odlaze odavde, nisam ih čuo, ni razumeo, ali im se s lica čitalo nezadovoljstvo. Recite mi, Vaše gospodstvo, moj verni slugo, šta je snašlo ove trgovce? Šta nije u redu? Nemamo li robe ili htedoš platiti lažnim zlatom?

Glavni rizničar odgovorio je krotko:

Ima robe, Moj senjor, hvala Bogu, imamo robe za još neko vreme, i neće zafaliti, a uskoro se očekuje još lađa da stignu. I dukati su ispravni, primamo samo one najveće finoće. Ali nemamo ljudi za toliki posao. U riznice Vašeg veličanstva danas se slila, da tako kažem, čitava reka zlata. Toliko je novca došlo da su ovolike ruke, reče knjigovođa i ne podižući pogled s poda širokim pokretom pokaza na sobu punu činovnika, ovolike ruke su sve zauzete. Nismo mogli primiti još zlata pre no što se malo oslobodimo posla, a pred nama su još sati brojanja. I tako već danima, Gospodaru, nedeljama, mesecima. Teško je naći pismene ljude od poverenja, pa čak i za brojanje kraljevskog zlata. Strancima smo rekli da dođu sutra, ali da porane... Eto, milostivi Gospodaru, ne možemo da postignemo, a samo Bog zna koliko se trudimo i radimo.

Ako, ako, smeškao se kralj. Nema nam druge nego da podignemo cene. I potrudite se, nemojte da do jutra ne bude gotov današnji posao, pa da sutra ponovo šaljete kupce kući. Nije red. Mušteriju treba gledati i paziti. Njihova sreća je naša sreća...

Tek tada kralj bolje osmotri starog rizničara, bivšeg Jevrejina, još uvek napetog, gotovo ukočenog i pređe pogledom preko pognutih glava brojača zagledanih u tezge pred sobom.

Ala ste mi se vi nešto umusili! Kao da ste nešto skrivili! Kao dete kad se uneredi, reče i prasnu u smeh.

Nasmejaše se svi, doduše stidljivo.

Nego... Kad sam već ovde, da vas malo razveselim. Zna-
te li onaj vic o slonu i urođeniku?... Ne znate?...

Ljudi su ćutke slegali ramenima, ne podižući pogled.

Šta je slon pitao urođenika kad ga je video gologuzog? Zna-
te?... Ne znate?...

Ako neko i zna vic, a verovatno zna, ne usuđuje se da kaže,
pa veseli kralj sam odgovara.

Kad ga je video gologuzog, slon je pitao urođenika: Kako
ti, života ti, dišeš na tu surlicu?

I grohotom se smejao kralj, a kad se smeje kralj, smeju
se svi, i rizničar, i činovnici, i popečitelji, i svi do poslednjeg
dvorjanina u pratnji, smeju se do suza, pljeskaju dlanovima po
stomaku i butinama i previjaju se, sve od sreće što je gospodar
tako lepo raspoložen, što je tako blagorodan čovek naš senjor
Don Manuel.

Samo vi radite svoj posao kako treba i sve će biti dobro, reče
kruna pre nego što je krenuo ka izlazu, i svima beše drago što
je dolazio, a još draže što je otišao.

Dok su hodali niz hodnik kralj je rizničaru prebacio ruku pre-
ko ramena i ispod glasa, kao u tajnosti, poverio mu svoju nameru.

Nego, pitao bih vas nešto. Šta vaše gospodstvo misli o dvo-
boju između *rinoceronta* i slona? Da vidimo ko je jači? Kako
vam se čini? A?

Jevrejin, doduše skriveni, se nešto mrštio, što kralj nije ni
primetio.

Koliko bi nas ta zabava koštala? Zveri već imam u mena-
žeriji. Imamo Gandu, a slonova imam sedam, možemo da
biramo. Samo treba da se priredi dvoboj, da dignemo tribine
kao za borbu s bikovima i da se pozove puno sveta. Ali da sve
bude kako treba i dolikuje. Da se vidi raskoš. Pa nek se priča po
svetu šta se radi u Lisabonu. Koliko bi nas to izašlo? Šta misli
Vaše gospodstvo, vi znate s novcem?

(2006)

bajka o majstor albrehtovom nosorogu

Lisabon, 1515.

Leta Gospodnjeg 1515, u dvadesetoj godini vladavine kralja
Don Manuela, praznik Presvetog Trojstva pao je u nedelju,
kojim povodom je po ličnoj zamisli i naredbi Njegovog veli-
čanstva upriličena do sada neviđena predstava.

Dvorski trg, od Palate na obali pa do magacina kolonijalne
robe preko puta za ovu priliku, ispregrađivan je drvenim ta-
blama i zatvoren prema gradu i prema reci. Pijaca je uklonjena
s trga, a oko brisanog prostora podignute su tribine, isto kao
što bude kad su borbe s bikovima.

Danas je tu, na Dvorski trg, Kruna, domaćin nesvakidašnje
priredbe, pozvala svakog ko je neko i nešto u gradu, pa se tu slegla
sva lisabonska vlastela, i muško i žensko, i staro i mlado, čak su i
decu povelili. Zna se kome je u ložama gde mesto, gde su sveštenici
i monasi, gde dvorjani, gde znanstvenici i astronomi iz Krunskog
saveta kojima je ovo bilo posebno zanimljivo, gde strani more-
plovci i trgovci na proputovanju koji će priču kasnije i razglasiti
na sve četiri strane sveta, preko njih je i znamo, jer od onoga što
su Portugalci pisali slabo je šta posle preživelo Veliki zemljotres.

Došlo je i pučanstvo, eno ih po tribinama, po prozorima
kuća, po krovovima, na katarkama brodova, po zidovima, i

oni čekaju početak spektakla, muzika orkestra nadglasava se s njegovom grajom. Buka je velika, a još glasnije su fanfare i zurle kad zatrebe iznenada i iz sveg glasa jave da se očekuje neko značajan, ko drugi nego kralj i kraljica. Masa se utišala, u ložu je prva ušla kraljica Dona Marija sa svojom svitom, za njom biskup u crvenom sa svojom, i na kraju kralj Don Manuel sa svojom, puna loža šarenih odeždi i čudnih šešira. Narod ih je dočekaio usklikima i mahanjem kapama. Seli su. Kralj je naredio da utakmica počne. Muzika je svirala tuš, narod se utišao, a s drvene platforme koja bi se po obliku mogla nazvati predikaonicom publici se obratio majstor ceremonije i sa svitka pročitao ono što treba da znamo o dvoboju pre nego što počne.

Rinoceront je beštija iz Indije, u Evropi nije viđen od vremena rimskog cara Pompeja! (Prolomili su se uskllici pomenutom imperatoru.)

Plinije Stariji, antički pisac, tvrdi da je nosorog snažniji i opasniji i od samog slona, najveće zveri na Zemlji, čiji je, inače, krvni neprijatelj. Ni tigar ni lav ne mogu slonu baš ništa, ali nosorog nasrne odozdo i rogom mu raspori meki trbuh, jedino ranjivo mesto na telu, zato nosorog i oštri rog o tvrd kamen!

Zver koju ćemo videti dar je prijatelja, gudžeratskog sultana Muzafer-šaha, našem kralju Don Manuelu. (Prolomili su se uskllici odsutnom šahu i prisutnom Don Manuelu koji je ustao i odmahnuo, ali ne dugo, ovog puta mu je brzo dosadilo.) Ponovo su zasvirale fanfare, kratko: Neka uđe Ganda!

U arenu je ušao Ganda, prava grdosija, tela krupnog kao ribarska barka. Kretao se polagano, gegajući se, vodio ga je na lancu vezanom oko zadnje leve noge, žgoljavi Indus obučen kao maharadža s turbanom i širokim gaćama, on je, jadničak, pored sive životinje izgledao kao igračka. Publici se oteo uzdah.

Čuvara nisu najavljivali, ali mi danas verujemo da mu je ime bilo Osem, tako je ostalo zabeleženo u tovarnom listu broda kojim su njih dvojica dovedeni. Što se Gande tiče, on nije mario. Hodao je nezainteresovano, u prolazu zastajući da njušne tu i tamo, mada na tom ugaženom placu nije bilo ni travke, a rinoseront nije krme da jede smeće.

Strahovalo se da galama svetine po tribinama ne razjari zver, ali Gandu su ljudi teško mogli da iznenade. On divljinu nije upamtio. Rođen je u Indiji i od teleta je živeo u Muzafer-šahovom zverinjaku. Kada je pre malo više od godine dana ambasada kralja Manuela pohodila dvore u Ahmadabadu i obasula šaha darovima, ovaj je zauzvrat portugalskom suverenu i njegovoj porodici poslao bodež optočen rubinima, persijske i kineske tkanine, srebro, zlato i email. Šefu pregovaračke misije, guverneru portugalske Indije, Albuquerku, sultan je nemajući bolju ideju podario Gandu, nosoroga iz lične menažerije.

Don Albuquerk je sa armadom i četiri hiljade naoružanih ljudi kontrolisao morske puteve po Indiku, bio je vicekralj, ali to nije vladar s dvorom već vojskovođa koji živi u pokretu. Nije